Template p3 mshagoutayin.qxd 1/11/2011 5:57 PM Page 1

Մշակութային

«ՅՈՒՇԱՐՁԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԱՊԵՏ ԲԵՆԻԱՄԻՆ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆԻ» ԵՐԵՒԱՆ, 2010

ԿԱԶՄՈՂ ԵՒ ԽՄԲԱԳՐՈՂ՝ Դ.ՈԿՏ. ԱՐԻ ԹՕՓՈՒՉԽԱՄԵԱՆ

580 էջերէ բաղկացած հատորը իր մէջ կը բովանդակէ ուսուցչապետին յուշերը, պատմական, կրօնական, ազգասիրական, լեզուաբանական եւ հայրենասիրական յօդուածներէ նշոյշներ եւ վկայութիւններ հարազատներէ, աշակերտներէ, պաշտօնակիցներէ եւ ծանօթներէ: Հայրենի կառավարութեան կողմէ պարգեւատրուելուն հետ, յետ մահու գնահատումներն ու արժեւորումները ծննդեան 100-ամեակի տօնակատարութիւններով եւ վաստակը գնահատող գրութիւններով:

Կազմող-խմբագրողին միտումն եղած է, որ հատորը ըլլայ իսկական յուշարձան մը մեծ դաստիարակին կեանքն ու գործը յաւերժացնող: Սերունդներուն վկայող:

Հատորին յօդուածներէն նմոյշները պարզապէս գաղափար մը կու տան յօդուածագիր Բենիամին Ժամկոչեանի մասին: Իր մտաւոր ճիգին արգասիքն ու զինք տագնապեցուցած հարցերու մասին անդրադարձները քանի մը հատոր կը լեցնեն: Վկայութիւններու եւ տպաւորութիւններու նուիրուած էջերը կը բնութագրեն ամբողջ կեանք մը սերունդներու դաստիարակութեան նուիրուած տնօրէնի ինքնուրոյն տիպարը, դաստիարակի նուիրումը եւ մանկավարժի արժէքը: Հոգիներու մէջ հետք ձգած հոգեկան, մտաւոր եւ բարոյական արժէքներու սերմնացանը, որ իրագործած է մարդակերտի եւ հայակերտի առաքելութիւնը. «Մէկ հայ ապրեցնելն ու դաստիարակելը՝ հազար թուրք սպանելէն աղէկ է» փրոֆ. Յովհաննէս Պուճիգանեանի նշանաբանին հետեւողութեամբ:

«Յուշարձան»ին հիմնական մասը յուշերն են,- շուրջ 386 էջ,- որոնք կը պատմեն ու կը նկարագրեն Որբութեան, Որբանոցի, Յեղափոխական Զինուորի եւ Ուսուցիչի կեանքը իր յարակից բոլոր մանրամասնութիւններով, դրուագներով, պատահարներով, ճակատագրական դէպքերով՝ Ատանայի աղէտին եւ Մեծ Եղեռնի խորապատկերին վրայ: Թէեւ Բենիամին Ժամկոչեան տեղ մը կ'ափսոսայ որ «աւա՜ղ, միշտ մնացի գրականութիւն փորձելու անընդունակ», բայց իր յուշերը առանց գեղարուեստական տարազի ու կառոյցի որբութիւնը եւ որբանոցային կեանքը, իր ամբողջ դաժանութեամբ եւ տաժանութեամբ ապրածի վկայութիւններով իր նպաստը կը բերէ որբերու յատուկ գրականութեան:

Ուսուցչապետը որբանոցի եւ որբանոցային կեանքի նկարագրութիւններով եւ մանրավէպերով շատ բան փրկած է զրկանքի եւ արհաւիրքի առօրեային հետ այդ օրերու բարքերէն, խաղերէն, տօնախմբութիւններէն, հայրիկներու եւ մայրիկներու հոգածութենէն: Պատկերացուցէք 1895-ին, առաջին կոտորածի տարին ծնած մանուկ մը, որ իր ծնունդէն 40 օրեր ետք կը կորսնցնէ իր հայրը եւ կը բաժնուի մօրմէն,- անոր վերամուսնութեան պատճառով,- եւ մեծ մօր խնամքէն ետք երեք տարեկանին կը յանձնուի գերմանական որբանոց, ուր նախակրթութիւն եւ միջնակարգ ուսում ստանալով կ'աւարտէ ուսուցչանոցը դառնալու համար իր կոչումին ծառայող ուսուցիչ-դաստիարակը: Որբանոցի մէջ կոփուած, կարծրացած եւ հաստատակամ նկարագիր կազմած Մարդն ու Հայը, որ Բենիամին Ժամկոչեանն է:

«Յեղափոխական Զինուորը» բաժնի յուշերը Բենիամին Ժամկոչեանի տարբեր եւ անծանօթ մնացած երեսը կը պարզեն: Օսմանեան բռնատիրութեան դէմ պայքարելու ոգին կը կազմուի իր մէջ հնչակեան յեղափոխական գործիչներու շունչով եւ ներշնչումով: Անձամբ տեսած է «Յեղափոխական այդ հսկան»՝ Փարամազը եւ լսած զայն իր հմայքին ազդեցութեան ներգործութեամբ: Ճանչցած է Անդրանիկը եւ կամաւորագրուած անոր բանակին: Հանդիպած եւ յեղափոխական ծրագիրներու մասին խօսած է Լազոյին (քրտերէն այբուբենի հեղինակ) եւ առաջին յեղափոխական կուսակցութեան հիմնադիրներէն՝ Մարոյին հետ: Յեղափոխական շարժումին մասնակցութեամբ «ստացած կրակէ մկրտութիւնը». «Գիշերը տնակի մը մէջ կրակ վառելով, ու կրակին շուրջը՝ փորերնուս տակ մէյ-մէկ փայտ դնելով, փոձեցինք քնանալ: Առտուն շարունակեցինք թնդանօթին զետեղումը, երբ քիւրտերուն կողմէ յարձակումի ենթարկուեցանք: Երբ առաջին գնդակը անցաւ գլխուս վրայէն, ըսի. «Կրակէ մկրտութիւնը ստացայ» եւ որոշեցի Ժիրայր կոչուիլ, քանի որ եղբօրս կեղծանունը Հրայր էր»:

Յեղափոխականի կողքին իր յուշերու ընդմէջէն ի յայտ եկած է նաեւ քաղաքական միտքի վերլուծական կարողութիւնը, յատկապէս ինչ կը վերաբերի Կիլիկիոյ մէջ ֆրանսական դիւանագիտութեան խարդախ ու խաբեբայ նկարագրին: Ընդհանրացումով մը կը բնութագրէ քաղաքականութեան էութիւնը. «Ըսած է թէ քաղաքականութիւնը պոռնկութիւն է: Իմ կարծիքովս, պոռնկութեան առջեւ քաղաքականութիւնը կրնայ կարմրիլ»: Այս ընդհանրացումը կը մեկնի պատմական այն իրողութենէն, որ ֆրանսացիները կիլիկեան հայութեան համար յայտարարելէ ետք «Կիլիկեան ձերն է» շատ չանցած Անգարայի հետ դաւադիր բանակցութեամբ Կիլիկեան կը յանձնեն Թուրքիոյ, պարպելով զայն ֆրանսական բանակներէն...: Սուրիոյ Հօ Գոմիսէր Զօրավար Կուրոյի դերակատարութեամբ:

Յամենայնդէպս, սպանդէն ետք Կիլիկիոյ մէջ հայկական գործունէութեան մասին Բենիամին Ժամկոչեանի յուշերը պատմական կարեւոր նիւթեր կը պարունակեն:

«Ուսուցիչը» Դ. մասի յուշագրական էջերը որքա՜ն ալ իր ուսուցչական ասպարէզին եւ ծառայութիւններուն կը վերաբերին, սակայն, Բենամին Ժամկոչեանի կեանքէն եւ հասարակական մտածողութենէն հեռու չեն պահուած ազգային կեանքի ցաւոտ երեսները, եպերելի արարքները, անհամաձայնութեան սերմերը ցանող շրջանակներու կուսակցամոլական անհանդուրժողութիւնները: Կուսակցական շահը ամէն բանէ վեր դասելու մոլեգին կիրքը:

Այս անկիւնէ դիտուած վաւերագրական է լիբանանահայ գաղութի պատմութեան համար գաղութի կազմաւորման շրջանին չարայուշօրէն զուգադիպող իշխանատենչութեան պայքարներու պատումը՝ մինչեւ եղբայրասպանութեան հասնող, ականատեսի վկայութեամբ...: Թուրքին դէմ ազատագրական պայքարի համար հիմնուած յեղափոխական կուսակցութիւնները իրարու դէմ արիւնոտ կռիւներ մղելու դատապարտելի եւ ծայրայեղ ընթացքի մէջ կը գտնուին...: Բենիամին Ժամկոչեան իր յուշերով ականատեսի վկան է այդ տխուր իրադարձութիւններուն հայավայել կեցուածքով...:

Մինչեւ Սահակեանի տնօրէնութիւնը՝ Ատանայի Հայ Ազգային Վարժարանը եւ ՍԴՀԿ-ի Կեդրոնական վարժարանը. Պէյրութի Մերձաւոր Արեւելքի որբանոցը, ՀԲԸՄ-ի Քէլէկեան որբանոցը, Հայ Ազգային Ս. Նշան վարժարանը եւ դանիական «Թռչնոց Բոյն» որբանոցը ուսուցչական ծառայութիւններուն կապուած յուշերը, եթէ մէկ կողմէ անձնական կեանքին հետ կապուած դառն փորձառութիւններու եւ ապրումներու իրապատումն են, միւս կողմէ մեր կրթական կեանքի որոշ երեսներուն եւ կառոյցներուն պատկերը կու տան: Անոնց լաւագոյն նմոյշներն են Ատանայի Աբգարեանն ու Կեդրոնականը: Մանաւանդ վերջինին տուած բարեբեր հունձքը:

Մինչեւ Սահակեանի տնօրէնի պաշտօնին կոչուիլը, ինքզինք կատարելագործած տիպար ուսուցիչն էր Բենամին Ժամկոչեան: Աւելի քան քառասուն տարիներ Սահակեանի տնօրէնութիւնը վարելու կազմակերպչական, վարչագիտական, մանկավարժական եւ մտաւորական բազմակողմանի կարողութիւնները զինք բարձրացուցին ուսուցչապետի պատուանդանին:

ՊԷՊՕ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

ԷՋԵՐ ԲԵՆԻԱՄԻՆ ԺԱՄԿՈՉԵԱՆԻ ՅՈՒՇԵՐԷՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՓԱՐԱՄԱԶԻ ՀԵՏ

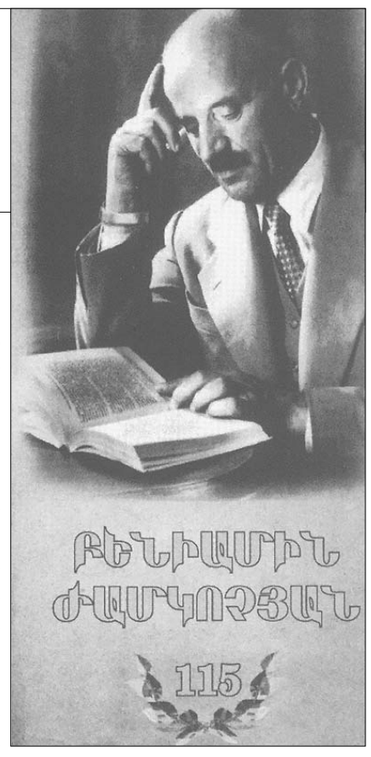

Եկաւ Փարամազը: Ինչ ալ ըսեն կամ գրեն, գիւղ ու քաղաք հմայեց: Համեստ պանդոկի մը խեղճուկ մէկ սենեակը կ'ապրէր: Այցելեցինք: Յեղափոխական այդ հսկան, համեստ հօրեղբօր մը նման, ցածուկ մահճակալին վրայ նստած կը խօսէր: Յատկապէս Հնչակեան շարքերը հմայեց: Խորունկ ծանօթութիւն ունէր ընկերային, փիլիսոփայական, գիտական հարցերու շուրջ:

Զատկի Մեռելոցին, Մեզիրէի գերեզմանատան մէջ, Յաբէթ-Յակոբի շիրմին վրայէն խօսեցաւ ծովածաւալ բազմութեան մը: Ելեկտրականացուց՝ երբ ըսաւ. «Հո՛ն՝ ուր կախաղաններ են ճօճւում, ազատութիւնն է ման գալիս, հո՛ն՝ ուր մեռելներ են ննջում, յարութիւնն է մօտալուտ»: Կարելի չէր բանախօսութիւնը միտք պահել: Ո՛հ, եթէ այսօրուան ձայնագրող մեքենաները գոյութիւն ունենային...:

Ժամանակ մը Խարբերդ մնաց, ապա սեբաստացի ընկեր Վահագնին հետ անցաւ Տիգրանակերտ, Լըճէ, նոյնպէս Հայնի՝ իմ գիւղս: Մեծ մամիկս կ'ըսէր. «Շրջիկը եկաւ, շրջիկը գնաց»: Ամառը՝ երբ գիւղ գացի, զարմացումով տեսայ երիտասարդներու գաղափարական հետաքրքրութիւնը: Ջուլհակներ կը վիճէին «ժառանգականութի՞ւն թէ միջավայր», եւ նման լուրջ հարցերու մասին: Փարամազ՝ ո՛ւր որ գնաց, հետը լոյս, ջերմութիւն, զարգացում տարաւ: Լըճէի մէջ ա՛յնքան գրաւեց ժողովուրդը, որ քիւրտերն անգամ իրենց միջեւ գոյութիւն ունեցող դատերուն համար իրեն դիմել սկսան՝ իր եւ ընկեր Վահագնի ունեցող դատերուն խնդրելով («միջնորդ» բառով պատմուածները չափաւորել կ'ուզեմ. այլապէս ըրածները միջնորդութենէ շատ աւելի էին): Իր վախճանը հանրածանօթ է:

Ս. Վահագն, համեստ հնչակեան զինուոր-գործիչ մը, միշտ յեղափոխական էր: Աւելի շիտակը, ընկերվարական շունչով լեցուն՝ ընկերացած էր Փարամազի:

ԲԱԲԵԼՈՆԸ ԿԱՄ ԱՆԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Կատարեալ բաբելոնական խառնակութիւն մը կը տիրէր Կարնոյ մէջ: Քսանէ աւելի առանձին խումբեր կային: Ահա՛ յիշողութեանս մէջ մնացած քանի մը անուններ.- Մուրատսքի, Երզինկեանսքի (թերեւս երկուքը նոյնն էին), Սեպուհսքի, Պայպուրթսքի (ասոնք ալ թերեւս նոյն խումբն էին), Էրզրումսքի: Իւրաքանչիւր խումբ իր յարմար նկատած թաղին մէջ տուն մը զօրանոցի վերածած կը կենար: Մեր խումբը Սանասարեան վարժարանին եւ ամերիկեան հաստատութիւններուն միջեւ գտնուած տուն մը գրաւած էր: Տունը՝ ձիաւորներու փոխան՝ միայն ձիերու զօրանոցն էր. իսկ ձիաւորներէն անոնք որ ազգական, բարեկամ կամ ծանօթ մը ունէին, գիշերը անոնց քով կ'անցնէին ու կերակուրը անոնց հետ կ'ուտէին:

Նախապէս յիշած եմ թէ գրուածներէն մեծ մասին ականատես եղած եմ, եւ մաս մըն ալ՝ ականջալուր: Հոս ըսուեցաւ թէ Պ. Մուրատ բռնած է գաղտնի հեռաձայնային հաղորդակցութիւն մը թրքական բանակին եւ քաղաքապետ Աղամալեանի միջեւ, եւ խօսուեցաւ ծախսուած մեծաքանակ ալիւրի եւ շաքարի մասին: Սակայն Պ. Մուրատ, թէեւ պարտուած, ինքզինք ըստ իր սովորութեան տուած էր Աննիաբաղեան կեանքի մը, որով այդօրինակ հարցեր միմիայն լսեց եւ ո՛չ մէկ քայլ առաւ: Գուցէ կուսակցական կարգապահութիւնն ալ իր դերը ունեցաւ:

Արդէն գոյութիւն ունեցող քսանէ աւելի խումբերէն ոչ մին միւսին ենթակայ էր:

Բաբելոնական խառնակութիւնը հիանալիօրէն նկարագրուած էր ՀԱՅԱՍՏԱՆ թերթին մէջ, որուն խմբագիրներէն էին Լեւոն Լիւլեճեան, Վահան Թոթովենց, որքան կը յիշեմ:

Մինչ մեր ներքինը այսքան անկարգ եւ անգլուխ թոհ ու բոհի մատնուած էր, թրքական բանակը կը յառաջանար եւ ներսէն՝ Կարնոյ անկումին Կարնոյ մէջ լուծուած Չորրորդ բանակը դաւագիրի գործունէութեան լծուած էր: Մթնոլորտը արդէն անշնչելի դարձած էր: Սարսափը Դամոկլեան սուրի մը պէս կախուած էր մեր գլխուն վերեւ եւ փոթորիկը ապահովաբար պայթելու վրայ էր: Այս դառն իրականութիւնը մեր երեսին դպչելու աստիճան թանձրացած էր, բայց մենք ներքնապէս մատնուած էինք կատարեալ անիշխանութեան: «Սքանչելի» Մուրատը, «ողբացեալ» Աղմալեան (այս չակերտուած բառերը դաշնակցական պատմաբան Պ. Վարանդեանի գրքին մէջ գործածուած են), իր յուշերով հրապարակը ողողող Սեպուհը լուռ էին, սահմռկած:

Ահաբեկ վիճակի մէջ էր հայութիւնը, որ բուռ մը յարդի պէս պիտի ոչնչանար, եթէ փրկութեան արեւը պայծառօրէն չծագէր յանկարծ:

«Անդրանի՜կը կու գայ...»: Մեզի՝ ճակատէն եկողներուս համար ասիկա կ'արժէր ամէն բան: Անդրանիկը հերոսական ճիգերու մարմնացումն էր, եւ զինուորը, հերոսական գործով մը կը գրաւուի, կ'ոգեւորուի, հերոս կը դառնայ: Քաջութիւնն ալ տարափոխիկ է:

Անդրանիկ գրեթէ հետիոտն մտաւ Կարին, ո՛չ թէ «արտակարգ շուքով ու հանդիսութեամբ» (այսպէս գրած էր Վարանդեան), որուն արժանի էր: Յաջորդ օրը Պ. Մուրատ հրամայեց մեր յիսնեակին, որպէսզի երթանք Անդրանիկին ձիւներու մէջ մնացած ինքնաշարժը բերենք: Ասիկա մեծ պատիւ մըն էր մեր յիսնեակին. բայց այս պատիւին արժանի ըլլալնուս համար չէր որ մեզի հրամայուեցաւ, այլ ուրիշ որեւէ խումբ չկար՝ իր հրամանին ենթակայ:

Գացինք, եւ ո՛վ ապշութիւն, ձիւներուն մէջ գտանք բեռնատար («քամիոն») մը: Ատկէ հետեւցնելով գրեցի. «Գրեթէ հետիոտն մտաւ Կարին»: Անդրանիկ, տեսնելով թէ ինքնաշարժը ձիւներուն մէջէն պիտի չկարենայ յառաջանալ, հո՞ն կը ձգէ, եւ ինք՝ իր մէկ-երկու ընկերակիցներով քաղաք կը մտնէ քալելով: Ուրիշ միջոց կա՞ր: Իր գալուստը ա՛յնքան հրճուանք առթած էր, որ զինք տեսնելու փափաքէն զատ ո՛չ մէկ բան ունեցայ. որով ճիշդ չեմ գիտեր ինչպէ՛ս մտնելը:

Տարիներով երազած էինք Անդրանիկը, եւ ո՞վ կրնար կապտել Կարնոյ հայութիւնը, որ չվազէր փողոց, չբարձրանար տանիք, չելլէր պատշգամ՝ տեսնելու համար իր Հերոսը, որուն մընչիւնէն սուլթանը դողացեր էր: Ժողովրդային այս ինքնաբուխ հետաքրքրութիւնը «արտակարգ շուք» թարգմանած էր դաշնակցական տեսաբան Պ. Վարանդեան, արեւուն վրայ բիծ տեսնելու չար մտածումով: Բայց Անդրանիկ երկու-երեք օր ետք իրեն վայել հիանալի եւ շուքով ցոյց մը ըրաւ:

Իմացած էինք թէ դաշնակցութիւնը զանազան դժուարութիւններ յարուցած էր, իրեն ընկերացող կամաւորները ցրուելու աշխատանքէն մինչեւ կանոնաւոր զօրավարի մը վայել ինքնաշարժ մը չտրամադրելու աստիճան: Բայց Անդրանիկ Կարին հասաւ, եւ իր ետեւէն եկան Սարգիս Արղամանեան եւ ութսուն ձիաւորներ: Ասոնք գիշեր մը հանգիստ ըրին, բայց յաջորդ առտու Անդրանիկ առաւ իր ձիաւորները ետեւը՝ ու փոթորիկի պէս շրջեցաւ Կարնոյ փողոցները: Ութսուն ձիաւոր ոչինչ են թուղթի վրայ. սակայն ութսուն ձիաւոր ամէն ինչ են, երբ մէկ մէկու ետեւէն փողոցներու մէջէն կը սուրան:

Զօր. Նազարբէկեան կազմ ու պատրաստ բանակ կ'ուզէր ճակատ գալու համար, բայց Անդրանիկ միայն այս ութսուն ձիաւորներով փրկեց Կարնոյ հայութիւնը: Իր այս մէկ ցոյցը սահմռկեցուց թուրքերը: Մինչեւ այդ օրը՝ քսանէ աւելի զինուորականներ կային Կարնոյ մէջ եւ նոյնիսկ անկախութիւն հռչակել մտածողներ եղան. բայց ո՛չ մէկ թուրք հպատակութեան նշան ցոյց տալու քայլ առած էր: Սակայն Անդրանիկի այս ցոյցը խոնարհեցուց բոլոր դաւադիր ղեկավարները, քաղաքացի կամ քաղաքացիի դիմակով ապրող զինուորական, որոնք համախումբ բարի գալուստ մաղթելու եկան:

Այդ օր կատարուեցաւ արտակարգ շուք ու հանդէս, որուն ակնարկած էին ոմանք: Կարին գտնուող խումբերը վազեցին Անդրանիկին քով: Անդրանիկ բոլորը շարել տուաւ հրապարակի մը վրայ, մասնաւորաբար ձիաւորները եւ ինք ելաւ պատշգամը, իր շուրջ ունենալով թուրք այցելուները:

Երբ կարգը եկաւ զինուորներուն՝ ըսաւ. «Անդրանի՜կ, Անդրանի՜կ կ'ըսէք, բայց Անդրանիկը ոչինչ է առանց զինուորի»: Ապա, քաջալերական ու թելադրական խօսքերէ ետք, ներկայացուց թուրք մեծերը եւ ըսաւ. «Անոնք պիտի երթան Կովկաս, որպէսզի հայ եւ թուրք անհամաձայնութիւնները հարթեն»: Անոնց մեկնումով թրքութիւնը մնաց անգլուխ, եւ ասիկա ապահովեց Կարին գտնուող հայոց անվախ ապրելու հնարաւորութիւնը, առանց որուն անկասկած պիտի ջարդուէին:

Յաջորդ օրերը Անդրանիկ ջանաց Բաբելոնը կարգ ու կանոնի մտցնել: Սքանչելի հերոս զինուորականները տուներէ ներս Եւաներու հաճոյքին նուիրուած էին, եւ սակայն Անդրանիկ դիրքէ դիրք, բերդէ բերդ, մթերանոցէ մթերանոց վազեց ու ողբաց: Կ'արժէր որ Խորենացի մը գտնուէր ու գրէր «Ողբ Ողբոց»: Աւելի քան 600 թնդանօթ պարունակող բերդաքաղաքը մէկ հատ գործածելի թնդանօթ չունէր: Բայց կուսակցական ու քաղաքական շէֆեր շաբաթներէ ի վեր Կարին էին: Ո՛չ մէկ հաշիւ կար մթերանոցներու, գոյքերու: Բայց անկարգութիւնը հիանալի պատեհութիւն էր շատերուն՝ մեծ երեւնալու:

Նոյնիսկ խաղաղ օրերուն, Հերքիւլեան աշխատանք պէտք էր՝ այս գործին տակէն ելլելու: Բայց, Անդրանիկին առջեւ կար թրքական բանակին յառաջխաղացքն ալ: Անհրաժեշտ էր գոնէ ժամանակ մը կասեցնել այս սպառնալիքը:

Թրքական բանակը երեք գծով կը յառաջանայ: Կեդրոնէն՝ Ըլճա գիւղէն, ձախէն՝ Թեքքէ Տերեսիէն, աջէն՝ Առջեկ գիւղէն:

Անդրանիկ յոյս չունէր դաշնակցութենէն եւ ռուսահայերէն: Ուստի աջը ղրկեց իր ձիաւորները՝ Սարգիս Արմաղանեանի հրամանատարութեամբ: Ձախը՝ մեր յիսնեակը, զօր. Թորգոմի հրամանատարութեամբ: Իսկ կեդրոնը՝ ինք անձամբ գնաց:

Մեր յիսնեակը զօր. Թորգոմի հետ ճամբայ ելլելու վրայ էր, երբ լուր տրուեցաւ թէ Պարսկաստանէն եկած երկու անգլիացի սպաներ կ'ուզեն մեզ լուսանկարել: Լուսանկարուեցանք ու մեկնեցանք: